

Голові разової спеціалізованої вченої ради
у Ніжинському державному
університеті імені Миколи Гоголя
докторові педагогічних наук, професорові кафедри
української мови, методики її навчання та перекладу
Рудюк Тетяні Вікторівні

ВІДГУК

*офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри східної культури і літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка
Удовиченко Лариси Миколаївни
про дисертацію Сидоренко Юлії Олександрівни
«Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)*

1. Актуальність теми дослідження.

Одним з головних завдань Нової української школи є подолання в українському шкільництві залишків радянської спадщини, густо замішаній на фальші, заборонах і обмеженнях, викривленні фактів і тотальній ідеології. Ми довгий час були позбавлені, передовсім у гуманітарній сфері, відкритого і рівноправного спілкування із набутками цивілізованого світу, а наші зусилля падали, як насіння на безживну кам'янисту рінь.

Зкладам загальної середньої освіти у процесі очищення належить провідна роль, оскільки саме вони закладають фундамент загальної культури нації, громадянської та культурно-національної ідентичності, радикально впливаючи на майбутнє держави. Перед нашими вченими і учителями незмір праці в царині загальної педагогіки і методики навчання – це і повернення нашого багатовікового духовного і морального спадку, очищення наших давніх здобутків і імен від радянських ідеологем, піднімання сучасних глибоких тем і прокладання нових шляхів, гідних репрезентувати нас як представників технологічної цифрової доби.

Дисертація Юлії Сидоренко лежить у цьому річищі і піднімає істотну, глибоку і мало розроблену тему, яку тільки зрідка і дуже побіжно подибуємо у шкільних програмах, підручниках і методичних розробках, хоча потенціал цієї теми у навчанні літератури взагалі і української зокрема, дуже великий. Без вникливої уваги до цієї теми годі сподіватися на глибоку і адекватну оцінку і розуміння як намірів авторів-літераторів, так і їх творів. До того ж, на нашу думку, дисертація демонструє найвищий стандарт наукової творчості і у багатьох відношеннях є взірцевою, що ми продемонструємо у наступних пунктах відгуку. Сказане вище зумовлює безсумнівну актуальність роботи в

теоретичному і практичному аспектах і робить її помітним явищем еволюційного процесу українського шкільництва.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами.

Наукові дослідження, пов'язані з дисертацією, є частиною розробки комплексної науково-дослідної теми «Технологія літературного аналізу в середній школі» (номер державної реєстрації 0123U101622) на кафедрі літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Крім того, що робота є вагомим внеском у кафедральну наукову тематику, її важливість зумовлена також причетністю до актуальних загальних напрямів наукових досліджень сучасної педагогіки та методики навчання літератури, зокрема і української, покликаних забезпечити формування компетентного читача, здатного глибоко аналізувати твори мистецтва слова і давати їх обґрунтовану інтерпретацію.

3. Наукова новизна одержаних результатів беззаперечна. Тема роботи мало досліджена і у рідкісних випадках знаходить хоча б відносно повне відображення в підручниках і методичних розробках. А попри те, вона заторкує усі твори літератури, багата нюансами і дає широкий спектр можливостей для вигострення вникливості, спостережливості, логіки і інтуїції школяра.

Найбільш істотними і важливими здобутками дисертантки є наступні:

- уточнення змістового наповнення поняття *міфологічні структури експліцитного типу*;
- визначення функціональної ролі міфологічних структур у художньому тексті;
- вироблення системи знань та вмінь, які необхідно сформувавши в учнів;
- виокремлення критеріїв та рівнів сформованості вмінь аналізувати та інтерпретувати твори української літератури з оперттям на їх міфологічну образність;
- обґрунтування міфолого-концептуального, міфолого-генетичного та міфолого-функціонального принципів вивчення літератури;
- репрезентування концептуально-міфологічного шляху аналізу літературного твору з різними його варіантами: словесно-міфологічним, сюжетно-міфологічним, образно-міфологічним та комбінованим як поєднанням жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового;
- розширення системи підвидів уроків проблемно-тематичного аналізу художнього твору.

У підсумку маємо досконало розроблену методичну модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, ефективність якої підтверджена експериментально.

4. Наукове та практичне значення.

Результати дослідження Юлії Сидоренко є істотним внеском у розвиток теорії і методики навчання української літератури. Значний теоретико-експериментальний доробок здобувачки, змістовні і цікаві літературознавчі матеріали та запропонована методична модель, викладені у розділах дисертації та у додатках, пропозиції й рекомендації, вміщені у статтях, безумовно слугуватимуть підґрунтям для практичної реалізації важливих освітніх завдань, а також стануть стимулом для оновлення програм, підручників та посібників з української літератури для учнів Нової української школи.

5. Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Результати рецензованої роботи вичерпно відображені у публікаціях авторки та широко апробовані на наукових конференціях: за матеріалами дисертації опубліковані 18 праць, 8 з яких – це статті в українських фахових виданнях із педагогічних наук (у тому числі 3 статті у виданнях категорії Б), 2 – у закордонних наукових виданнях, індексованих у закордонних наукометричних базах, 6 – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських конференцій, 2 – у виданнях, що входять до наукометричної бази Index Copernicus.

6. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам.

Композиційно робота складається із вступу, трьох розділів, пов'язаних внутрішньою логікою й послідовністю викладу матеріалу, висновків до кожного з розділів та списків використаних джерел до них, загальних висновків та додатків. Повний обсяг дисертації становить 334 сторінки, із них основного тексту – 190 сторінок, додатків - 96 сторінок. Робота містить 7 таблиць та 1 рисунок. Покликання в основному тексті здійснені з дотриманням усіх нормативних вимог.

7. Ступінь обґрунтованості наукових положень.

Змістове наповнення дисертації повною мірою розкриває тему роботи. Дослідницький задум та етапи його реалізації авторка з належною повнотою й обґрунтованістю репрезентує у вступі. Глибоко продумане застосування наукового апарату надає роботі ґрунтовності, чіткості й логічної виразності і прокладає оптимальний шлях для досягнення поставленої мети.

Шість поставлених перед собою дослідницьких завдань дисертантка розв'язувала, застосовуючи відповідні теоретичні та емпіричні методи. Першим трьом завданням присвячений перший розділ дисертації, четвертому і п'ятому завданню – другий, а шосте завдання вирішується у заключному третьому розділі.

Перше завдання – визначити методологічні засади вивчення творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах – дисертантка виконала досконало і майстерно.

Здійснене нею ґрунтовне вивчення теоретичних праць забезпечило фахове всебічне осмислення літературознавчих теорій про феномен художніх творів української літератури із міфологічними структурами експліцитного типу, теоретико-літературних праць про морфологію та жанрово-стильові особливості творів з міфологічною образністю. Проаналізувавши термінологічне наповнення розглянутих теорій, Юлія Сидоренко дала чітке, прозоре і уніфіковане тлумачення регламентованих темою літературознавчих дефініцій *міф*, *міфологема*, *міфопоетика* та *міфологічна парадигма твору* і визначила концептуальну значущість міфологічних структур у тканині художнього твору (підрозділ 1.1). Цей же аналіз допоміг сформулювати визначення терміна *міфологічні структури експліцитного типу*, який включає комплекс міфологем, фольклорно-міфічних образів, сюжетів, мотивів, персонажів біблійного, слов'янського, античного походження чи будь-яких інших національних міфологій, які використовує автор у творі для створення художньої картини дійсності (стор. 86). Дисертантка також визначила основні ознаки міфологічних структур у літературному тексті, а саме: номінативність; зображення ритуальних дій і обрядів, що супроводжують важливі події в сюжеті твору; наявність рис міфологічного часопростору; залучення у твір вкраплень, фрагментів із міфічних оповідей; чітке проведення паралелей зображеного з міфом.

У підсумку, аналіз літературознавчих теорій і понять дозволив дисертантці виділити такі засадничі положення:

- 1) експліцитний міфологізм, на відміну від імпліцитного, має доступну та зрозумілу семантику в процесі осмислення літературного твору;
- 2) міфологічні структури експліцитного типу можуть виражатися на сюжетному, композиційному, хронотопному, мовному, образному, проблемно-тематичному, філософському рівнях твору, що залежить від специфіки моделювання письменником художньої концепції світу;
- 3) основними елементами експліцитно вираженого міфологічного складника є міфологема, образ, сюжет, мотив міфічного походження;
- 4) залучення міфологічного елемента в текст залежить від стильової, жанрової природи твору та світоглядних переконань автора.

Другим завданням дисертації було з'ясування особливостей вираження міфологічних структур експліцитного типу в літературних текстах чинних шкільних програм, що розлого та аргументовано представлено у підрозділі 1.2. Проведений аналіз дав підстави визначити основний критерій, згідно з яким авторка згрупувала програмові твори з міфологічними структурами експліцитного типу за їх походженням. За цим критерієм Юлія Сидоренко об'єднала твори у чотири групи: з біблійними, слов'янськими, античними та синкретичним міфологічним складниками.

Глибокий аналіз практичного досвіду і сучасного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу з вивчення творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках літератури в 9–11 класах дозволив дисертантці дійти обґрунтованого висновку, що питання, пов'язані з опрацюванням міфологічного компонента творів, періодично привертають увагу вчених та вчителів-практиків і наявним є певний досвід залучення міфічної першооснови, ключових міфологем-символів у процес осмислення літературних творів на деяких етапах його вивчення. Проте проблемними залишаються питання цілісного аналізу творів з урахуванням міфологічного складника і фрагментарність осмислення міфологічної образності в школі, брак спеціальних умінь і навичок в учнів. Відсутність системного методичного підходу до організації шкільного процесу осмислення експліцитно представлених міфологічних структур у творах української літератури зумовлює важливість і необхідність дисертаційного дослідження.

Зроблені висновки ведуть до *третього завдання* дослідження: систематизувати наукові погляди на вивчення названої групи творів у методиці навчання української літератури і сучасний практичний досвід учителів-словесників.

Аналіз вікових особливостей учнів посилює переконання авторки у доцільності розпочатої роботи. Вікові особливості учнів 9–11 класів (посилення абстрактно-логічного й теоретичного мислення, потреба в самоактуалізації, інтерес до вічних проблем буття) та розширення можливостей читацького сприймання літературного матеріалу засвідчують інтелектуальну готовність школярів осмислювати авторський міфологізм. Такі психологічні особливості старшокласників, як розвинуте образне мислення, здатність до швидкого засвоєння нових знань, уміння критично оцінювати інформацію, сприяють успішному вивченню літературних творів із міфологічними структурами. Проте кліпова увага сучасної молоді, часта відсутність навчальної мотивації утруднюють цей процес.

Ефективними способами подолання названих проблем є візуалізація нових знань на уроці, зміна видів навчальної діяльності, застосування евристичної бесіди, дискусії та творчих завдань. Продумане використання таких видів роботи під час аналізу міфологічної образності художніх творів сприяє виробленню когнітивних навичок старшокласників, реалізації їхніх вікових потреб у вираженні власної думки, розвитку юнацької самосвідомості, становленні їхніх моральних життєвих орієнтирів та розумінні ментальних рис свого народу.

При виконанні *третього завдання* дисертантка демонструє не тільки якості глибокого аналітика, але і досвідченого практика, здатного виокремити найістотніше в наукових дослідженнях за темою і застосувати його у вирішенні власної проблематики.

Четверте завдання виконується у другому розділі дисертації і полягає у теоретичному обґрунтуванні методичної системи опрацювання творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах.

Авторська методична система передбачає цілісне осмислення виділених дисертанткою складників: наскрізних ідей (підрозділ 2.1), концептуальних засад (підрозділ 2.2), процесуальної частини (підрозділ 2.3).

Прикметно, що усі запропоновані у розділі практичні матеріали об'єднані наскрізною ідеєю, сформульованою як «належна увага до образно трансформованих міфологічних уявлень під час вивчення творчості українських письменників сприятиме визначенню універсальних і унікальних особливостей національного світобачення митців та вплине на формування культурно-національної ідентичності здобувачів освіти» (стор. 100), та максимально враховують вимоги чинних нормативних документів щодо процесу формування компетентного читача.

Такі концептуальні засади авторки як:

- створення системи продуктивних принципів, ефективних підходів, методів, прийомів і засобів навчання;
- розробки концептуально-міфологічного шляху аналізу літературних творів у чотирьох його варіантах;
- формулювання компетентнісних питань і завдань репродуктивного, дослідницького і творчого характеру;
- урахування особливостей різних етапів вивчення художнього твору утворюють надзвичайно логічну, прозору, легку для сприйняття і з функціональної точки зору оптимальну конструкцію, здатну повною мірою проявити синергетичність міфологічних структур у творах мистецтва слова.

Підрозділ 2.3 демонструє високу філологічну ерудицію дисертантки. У ньому майстерно представлений процесуальний складник авторської методики, який включає систему експериментальних уроків з вивчення художніх текстів різних літературних родів і жанрів та написаних у різні літературні періоди: давньоруської поеми *«Слово о полку Ігоревім»*, поем І. Франка *«Мойсей»* і Т. Шевченка *«Кавказ»*, новел В. Стефаника *«Камінний хрест»* і Миколи Хвильового *«Я (Романтика)»*, балади Т. Шевченка *«Причинна»*, повісті М. Коцюбинського *«Тіні забутих предків»*, кіноповісті О. Довженка *«Зачарована Десна»*, драми-феєрії Лесі Українки *«Лісова пісня»*.

Побудовані на авторському підході заняття допоможуть учням повною мірою відчувати тяглість літературних традицій та побачити прояви авторської індивідуальності під час творчого осмислення міфологічних структур. На наш погляд, – це нова сторінка у методиці навчання української літератури у старших класах Нової української школи. І, що важливо, вчителі знайдуть тут багатий різноманітний матеріал для самоосвіти і засоби для проведення цікавих і небанальних уроків.

Виконання **п'ятого завдання** полягало в конструюванні критеріїв з відповідними показниками та рівнів сформованості навчальних досягнень

учнів при аналізі та інтерпретації літературних творів з міфологічними структурами експліцитного типу. Результати унаочнені у таблиці 2.1. І з цим завданням авторка впоралася блискуче, природно поєднавши його з розробленою методичною схемою.

Це завершує другий розділ, який є серцевиною дисертації, а представлені тут результати – головним здобутком дисертантки.

Виконанню *шостого завдання* – експериментально перевірити ефективність запропонованої навчальної моделі, проаналізувати й узагальнити одержані результати – присвячено 3-й розділ, де викладено перебіг і результати педагогічного експерименту.

Програма дослідного навчання учнів аналізувати художні твори української літератури із міфологічними структурами експліцитного типу складається з трьох взаємопов'язаних етапів – *констатувального, формувального та узагальнювального*. Тут маємо традиційний і усталений у дисертаційних роботах підхід до перевірки ефективності пропонованої методики, однак виконаний дуже старанно і представлений вельми наглядно і переконливо у таблицях і графіці. Порівняння результатів навчання учнів експериментальних і контрольних класів вказують на позитивну динаміку в шкільному вивченні творів із міфологічними структурами експліцитного типу за розробленою методикою.

Аналіз відповідей старшокласників на розроблені тестові питання засвідчив:

- зростання інтересу учнів до міфологічних структур під час осмислення художньої концепції твору;
- розвиток умінь старшокласників інтерпретувати зміст та художню роль ключових міфологем;
- посилення уваги читачів до міфологічної образності.

Статистичні дані експерименту підтверджують доцільність широкого запровадження розробленої методики в освітній процес у закладах загальної середньої освіти.

Висновки, які завершують кожний розділ і дисертацію в цілому, у стислому вигляді відбивають результати відповідних фрагментів роботи і сприяють швидкому ознайомленню з логікою і досягненнями дослідження.

Практична цінність дисертації яскраво відбивається у додатках. Серед найважливіших і найцікавіших для шкільної практики є ті, у яких подані таблиці із переліком художніх творів із міфологічними структурами різного походження (додаток Б) та літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу (за шкільною програмою з української літератури для 9-11 класів (додаток В), унаочнені процесуальні лінії впровадження дослідної моделі навчання (додаток Д), словник термінів (додаток М), а також додатки Н, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ш, Щ з планами-конспектами уроків.

Додатки Е, И, Ю, Я будуть корисними для контролю та самоконтролю результатів навчання та сприятимуть організації формувального оцінювання з української літератури.

Не можна оминати увагою вишукану українську мову і стилістику дисертації, що, на жаль, не так часто зустрічається у сьгоднішніх науково-методичних текстах. У цьому відношенні робота є взірцевою і, маю надію, слугуватиме гідним наслідування прикладом тим аспірантам і молодим ученим, які ознайомляться з нею.

Останнім часом набирає сили стремління очистити українську мову від невмотивованого використання іншомовних слів, для яких давно існують відповідні українські еквіваленти. Тому окремої похвали заслуговує і те, що дисертантка уникає необґрунтованого використання іншомовних слів при визначенні основних понять і концепцій і використовує органічні й адекватні українські відповідники.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаю увагу до окремих її аспектів, що, на мою думку, потребують уточнення, пояснення чи корегування, а саме:

1. При написанні підрозділу 1.3, присвяченому узагальненню результатів наукових студій щодо психологічних особливостей учнів 9-11 класів, доцільно було б взяти до уваги монографію Наталії Михальчук «Психологія читання та розуміння літературних творів старшокласниками» (2012 р.).
2. Варто було б побіжно згадати у тексті дисертації міжпредметні зв'язки подати більш розгорнуто, що уяскравило б роль вивчення творів з міфологічними структурами у формуванні наскрізних умінь учнів, важливих для Нової української школи.
3. У розробці авторської методики бажано було б урахувати, поряд з іншими, діяльнісний та ціннісний підходи до організації освітнього процесу.

Наші зауваження до дисертаційної роботи мають здебільшого рекомендаційний характер і жодним чином не знижують її високої загальної оцінки, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії впродовж захисту результатів дослідження і стимулом на перспективу.

Загалом робота *«Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах»* засвідчує глибоку ерудицію дисертантки, вільне володіння методами наукових досліджень та спроможність авторки розв'язувати складні проблеми теорії і практики навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам. Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Сидоренко Юлії Олександрівни є завершеним, цілісним, самостійним. Уважаємо, що дисертаційна робота за змістом, актуальністю, рівнем наукової новизни, практичним значенням та характером висновків відповідає галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) та сучасним вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій», і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії». Її авторка – Сидоренко Юлія Олександрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка зі спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри східної культури і літератури
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Лариса УДОВИЧЕНКО

Особистий підпис
Лариса Удовиченко Л. Удовиченко
Засвідчую
Туровіч Ірина В. К.
Л. Малицько